

van een moderne natiestaat onderzocht kan worden. Dat is met behulp van een heel scala van bronnen (van de documenten van overheden en adelsverenigingen tot en met het ontcijferen van codes die liggen opgesloten in autobiografie en *oral history*), maar vooral ook door adequate vragen te stellen en rivaliserende interpretaties tegen het licht te houden. Zo vindt Malinowski bijvoorbeeld het (klassieke) elite-perspectief (waarin de adel als een oude, conservatieve en machtige elite wordt beschouwd) niet relevant. Zijn onderzoek richt zich namelijk op een tamelijk heterogene ‘Verlierergruppe’, die vóór 1945 niet in staat was aansluiting te vinden op de komst van de moderne, industriële maatschappij. Wat in Duitsland met de adel gebeurde was een ambivalente ontwikkeling die zich, volgens Malinowski, het best in Bourdieu-terminen laat formuleren: het verlies van economisch en cultureel kapitaal leidde hier tot mateloze leidersaanspraken en een verbazingwekkende toename van symbolisch kapitaal. Maar deze bijzondere Duitse ontwikkeling kan ook literair verwoord worden. In zijn adelsroman *De tijgerkat* laat Di Lampedusa zijn adellijk hoofdpersoon zeggen dat er in de grote politiek heel andere tijden komen: ‘Wij waren de luipaarden, de leeuwen; onze plaats zal worden ingenomen door de kleine jakhalzen, de hyena’s.’ Malinowski, aan het einde van zijn boek: ‘Im deutschen Adel haben sich die “Leoparden” von den “Hyänen” nicht stillvoll distanziert, sondern sich um die Führerstellen in den Hyänen-Rudeln bemüht.’

Yme Kuiper

VAN WASSENAER: EEN VOORBEELD- DIGE ADELSGESCHIEDENIS?

H.M. Brokken, ed., *Heren van stand: Van Wassenaer 1200-2000. Achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis*, Zoetermeer: Stichting Hollandse Historische Reeks, Uitgeverij Protocol, 2001, xii, 314, 12 p., ill.; J.C. Kort m.m.v. R.C. Hol, *Wassenaer, de oudste. Het archief van de familie Van Wassenaer van Duvenvoorde in Hollands archiefperspectief* (Hilversum: Verloren, 2002, 136 p., ill., met cd-rom ‘Inventaris van het archief van de familie Van Wassenaer van Duvenvoorde’, ’s-Gravenhage-Hilversum: Algemeen Rijksarchief en Verloren, 2002)

Het gebeurde tijdens de presentatie van het eerste deel in de reeks *Adelsgeschiedenis* te Leiden in 2001.¹ De dagvoorzitter Prof. Jkvr. Dr. J.M. van Winter haalde een laatmiddeleeuwse tekst aan die de leden van de toenmalige ridderschap aansprak als ‘afstammelingen van tuig en geboefte’. Een hartelijke, klaterende lach steeg op uit de bovenste collegebanken. Het was mevrouw L. baronesse van Wassenaer van Catwijk-Wiarda. Onder haar auspiciën, of juist: onder die van de Familiestichting Van Wassenaer, zouden in de volgende maanden twee werken verschijnen om te vieren dat ruim achthonderd jaar tevoren ‘Philippus de Wasnare’ voor het eerst met naam en toenaam in een overgeleverde authentieke akte was opgetreden. Het eerste gedenkboek, het prachtig verluchte *Heren van stand*, verscheen in 2001; het tweede, de inventaris van alle archieven van de Van Wassenaers in het Nationaal Archief te Den Haag met regesten en verwijzingen

naar andere openbare en particuliere bewaarplaatsen en bibliotheken, in 2002. De titel van het tweede boek luidt: *Wassenaer, de oudste*; de ondertitel spreekt van een ‘Hollands archiefperspectief’. Met dit laatste wordt vermoedelijk bedoeld dat *Wassenaer, de oudste* de langverwachte aanvulling vormt op de publicatie van de inventaris van het huisarchief Twickel te Delden uit 1993.² Afzonderlijke regesten van het belangrijke fonds Wassenaer in dat archief uit de periode 1222-1599 zijn in 1998 in druk verschenen.³

Wie zoals de gedegen Hollandse archiefonderzoeker en genealoog J.C. Kort zo’n inventaris de titel *Wassenaer, de oudste* meegeeft, moet ofwel sterk in zijn schoenen staan ofwel vanaf de eerste bladzijde duidelijk aangeven welke slagen de lezer hierbij om de arm moet houden. Kort formuleert aldus: ‘De familie Van Wassenaer behoort tot de oudst bekende families van Nederland. Betreft men het overgeleverde archief erbij, dan is het zelfs de oudste familie.’ Op beide stellingen valt het een en ander af te dingen. De oudheid waaraan Kort refereert, is betrekkelijk. De oudste mij bekende Nederlandse families zijn de Liudgeriden, afstammelingen van een kort na 719 uit ballingschap in Frankrijk teruggekeerde Edo Wurssing, en de Gerulfingen die vanaf het einde van de negende eeuw optraden als graven in het huidige Midden- en West-Nederland. Het archief van de Liudgeriden met als zeer vroeg stuk Altrids *Vita Liudgeri*, een negende-eeuwse hagiografie *cum* familiechroniek, is weliswaar niet in Nederland overgeleverd maar in de voormalige abdij Werden aan de Ruhr.⁴ Zelfs in ‘Hollands archiefperspectief’ kan het overgeleverde (wat iets anders is dan ‘bewaarde’) archief van de familie van Wassenaer echter onmogelijk als het oudste gelden. Het archief van de

(Gerulfingse) graven van Holland, waarvan Kort zelf de inventaris schreef, is met zijn bewaarde authentieke charters vanaf 1162 aanzienlijk ouder.⁵ Weliswaar bezit het huisarchief Twickel een originele schenkingsbrief uit 1133, maar deze heeft nooit tot het fonds Wassenaer behoord.⁶ Kort noemt als oudste stukken die de familie zelf ‘ontving en bewaarde’, twee charters uit 1222 (Wassenaer) en 1226 (Duvendoorde). Blijkens het Twickeler regestenboek is het eerste een vidimus uit 1424 en het tweede een afschrift uit 1614.⁷ De vroegste bekende inventaris van het fonds Wassenaer werd in de zeventiende eeuw (althans na 1619) opgesteld met als oudste tot dan toe bewaarde stuk een charter uit 1241 (lees: 1251). Dit stuk is enige eeuwen later verloren gegaan.⁸ Het oudste tot op heden bewaarde charter in het fonds is gedagtekend in 1299 (lees: 1300). Het oudste bewaarde stuk in het fonds Duvendoorde is het testament van Arent (III) van Duvendoorde uit 1382.⁹ Kort bedoelt natuurlijk in de eerste plaats dat Van Wassenaer van Duvendoorde een der oudste nu nog in de wettige en ongebroken mannelijke lijn bloeiende Nederlandse adelsfamilies is. De lopende historische reeks van *Nederland’s Adelsboek* kent weliswaar families waarvan de stamvader volgens deze maatstaf al lang vóór 1200 is vermeld, maar deze zijn vrijwel alle uitgestorven.¹⁰ De bloeiende familie Bloys van Treslong (Prins) stamt af van het eveneens zeer oude Henegouwse gravenhuis d’Avesnes, maar haar mannelijke lijn wordt herhaaldelijk onderbroken door bastaardgeneraties.¹¹ Van Cammingha is een geval apart. De jongste stamreeks in *Nederland’s Adelsboek* gaat terug tot 1499. De afstamming uit Sjouk Cammingha en Rienk Eminga is in 1985 door Beelaerts aangevochten, maar in 1997 door Noomen niettemin op

ingenieuze wijze opgevoerd tot omstreeks 1140 – zij het in vrouwelijke lijn.¹² Dit laatste geldt ook voor Oranje-Nassau, waarvan de oudste in het rode boekje erkende generatie in 1198 overleed.¹³ De ereprijs gaat niettemin vooralsnog naar Van Limburg Stirum, waarvan *Nederland's Adelsboek* in 1998 de afstamming uit graaf Adolf van Berg (alias De Monte of De Huvili, vermeld vanaf 1079) aanvaardde – zelfs wanneer als stamvader Van Wassenaer Dodo van Voorhout (die in 1101 getuigde na graaf Floris (II) van Holland, Hendrik (I) van Cuijk, Herman van Merum en graaf Wichard) zou worden aangenomen.¹⁴ Daaraan heeft zich echter na het opzienbarende artikel van Van der Klooster uit 1983 niemand meer gewaagd en in het gedenkboek *Heren van stand* wordt Dodo's naam zelfs in het geheel niet genoemd.¹⁵ Kort begint zijn genealogische inleiding zonder voorbehoud met de door Van der Klooster voorgestelde Cristancius of Kerstant (vermeld als *dapifer* of drost van de graaf van Holland van 1167-1189). In het eerste deel van *Heren van stand* worden ook bij deze generatie kritische kanttekeningen geplaatst. Hoe de redactie van *Nederland's Adelsboek* hierover te gelegener tijd zal oordelen, is nu nog een open vraag. Het belang van Korts sober, maar mooi uitgegeven werk blijkt niet zozeer uit de genealogische inleiding (waarin hij nochtans een zeer vroege vrouw van Wassenaar aan de vergetelheid ontrukkt: Meilindis (postuum vermeld 1229), als zodanig slechts éénmaal eerder opgevoerd door Vleer¹⁶), maar uit het hoofdstuk over de geschiedenis van de inventarisatie van het beschreven archief. Het relaas over de geschiedenis van het archief zelf is even boeiend, maar moest bij gebrek aan bronnen 'ten dele hypothetisch blijven'.

Het Algemeen Rijksarchief (nu Nationaal Archief) verwierf in de periode 1891-1940 achtereenvolgens de archieven van de familie Wassenaer van Rosande, kasteel Duivenvoorde, de familie Van Wassenaer Starrenburg en de heerlijkheid Katwijk. De uitvoering van Korts plan uit 1985 om deze te verenigen in één inventaris moest wachten tot in 1998 een officieel project werd ingesteld: 'De Van Wassenaers in Hollands archiefperspectief', waarin ook de beschrijving van *deperdita* uit de genoemde fondsen een plaats kreeg.¹⁷ Inmiddels was van het huisarchief Twickel een moderne gedrukte inventaris verschenen. De publicatie van Kort volgens de 'Haagse methode' (ontwikkeld in de jaren zeventig van de vorige eeuw op het voormalige Rijksarchief in Zuid-Holland) vormt hierop naar de huidige maatstaven een ideale aanvulling.¹⁸ Wie de toegangen tot de 'Hollandse' Van Wassenaer-archieven compleet onder muisbereik wil hebben, kan nu dus volstaan met twee cd-roms: de *Inventaris* van Kort en de leenrepertoria op 50 jaar *Ons Voorgeslacht*.¹⁹

Van een 'Hollands archiefperspectief' naar 'achthonderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis' lijkt een reuzensprong. Is het gedenkboek *Heren van stand* in dit opzicht een mijlpaal? Misschien niet wanneer we de afzonderlijke bijdragen vergelijken met wat in Nederland over de verschillende perioden al eerder is verschenen – voor een deel van de hand van dezelfde onderzoekers die voor *Heren van stand* tekenden. M.J. van Gent en A. Janse schreven het deel over de Middeleeuwen (1200-1523). De thematiek van Van Gents omvangrijke geschiedenis van de Hollandse partijstrijd na 1433 en die van Janses in 2001 gepresenteerde standaardwerk over ridderschap in Holland

bepaalt een aanzienlijk deel van de gekozen benadering.²⁰ Het tweede deel (1523-1665, door S. Groenveld) is in zekere mate schatplichtig aan het werk van H.F.K. van Nierop.²¹ Met gedegen archiefonderzoek bouwt J. Aalbers, de auteur van het derde deel (1664-1795), op deze rooilijnen voort. Y. Kuiper, antropoloog in een gezelschap van historici, maakte in 1993 naam met een sociologisch en antropologisch geïnspireerd proefschrift over de Friese adel.²² Kuipers bijdrage, het vierde en laatste deel van *Heren van stand*, laat zien hoe deze benadering, met gevoelige pen gehanteerd, tot een even scherp als intiem portret van een adelsfamilie in de negentiende en twintigste eeuw kan leiden.²³ Aan deze staalkaart van benaderingen ligt een parade van historische paradigma's ten grondslag, niet alleen in de zin van in de loop der eeuwen evoluerende modeltyperingen van wat een ideale edelman zou moeten zijn: van *nobiles* tot *honnêtes hommes* in de Middeleeuwen, van *gens de qualité* tot 'een doodgewone baron'²⁴ in de Nieuwe en Nieuwste Tijd. T. Kuhn heeft het begrip 'paradigma' in termen van onderzoeksmethodiek helder omschreven als 'algemeen aanvaarde wetenschappelijke prestaties die een tijd lang modelproblemen en -oplossingen verschaffen aan een gemeenschap van onderzoekers'.²⁵ Met name sociologisch opgezette studies (door Van Nierop, maar ook door C. Schmidt) lijken zo bezien paradigmatisch voor de Nederlandse adelsgeschiedschrijving aan het begin van de eenentwintigste eeuw.²⁶ De twintigste-eeuwse omwenteling op het gebied van deze tak van onderzoek, begonnen met de bronnenkritiek door Obreen, Beelaerts, Van Foreest en anderen (die aanvankelijk vooral 'veredelde' genealogieën opleverde), wordt derhalve

in zekere zin afgesloten met de verschijning van *Heren van stand*.²⁷ In dit verband zou voor dit boek *honderd jaar Nederlandse adelsgeschiedenis* ook een passende ondertitel kunnen zijn.

Nu is het aardige van het vak geschiedenis dat iedere beoefenaar, anders dan in de 'harde' natuur-wetenschap, zijn eigen onderzoeksparadigma('s) mag uitkiezen. Dat doen historici graag en dat staat soms het omsmeden van losse historische beschouwingen tot de eenheid van een bundel in de weg. In de praktijk is een en ander niet zozeer een heksentoeer als een kwestie van organisatie. Een redactie formuleert een programma waaraan medewerkers zich committeren. De bijdragen worden ingeleid en besproken op een symposium waaraan zo mogelijk ook buitenstaanders als moderator of discussiant deelnemen. Vervolgens komen de uiteindelijke teksten tot stand – met een programmatische inleiding en liefst met een uitleiding die een en ander nogmaals langs de lat van het programma legt. In zijn woord vooraf bij *Heren van stand* duidt de eindredacteur H.M. Brokken niettemin alleen wat 'zwaartepunten' aan: overleving, verwerving van ambten, deelname aan politiek en bestuur, en investeringen in cultuur en intellectuele ontwikkelingen. Het lijkt alsof de geest van de Franse socioloog Pierre Bourdieu hier boven de wateren heeft gezweefd, maar in de overigens uitstekende bibliografie is die niet terug te vinden.²⁸ Ook heeft de behandeling van deze zwaartepunten niet de 'lijn en onderlinge cohesie' gebracht die Brokken voor ogen stond. In feite hebben de schrijvers van de afzonderlijke delen uit deze vier zwaartepunten telkens datgene gekozen wat het meest met hun eigen onderzoeksparadigma spoorde. Zo gaat deel I vooral over de overlevingsstrategieën van de oudste

tak, deel II over de loopbanen van de Duvendoordes, deel III over de bestuurlijke en culturele activiteiten van diverse takken na 1665, en deel IV over de politieke en religieuze occupaties binnen de tak Van Wassenaer van Catwijck. Door deze ver doorgevoerde verdeling van periodes én paradigma's wordt, bedoeld of onbedoeld, een Proteus-achtig beeld van de familie opgeroepen.

Hoewel deel II als titel het motto van Jacob IV van Wassenaer Obdam (1645-1714) meekreeg: *Mutando non mutor*, laat dit deel, en ook het boek als geheel, de vraag grotendeels onbeantwoord wat de vroegere en latere heren en baronnen behalve hun toenaam, hun wapen en het door de eeuwen heen indrukwekkende goederenbezit nog meer gemeen hadden. Pas in de laatste bladzijden snijdt Kuiper deze hamvraag aan wanneer hij A.J.O. baron van Wassenaer van Catwijck (1930-1996) kenschetst als 'schepper van tradities'. Inderdaad is uit de rijkdom aan gegevens die in het boek worden opgedist op te maken, dat de familie door de eeuwen heen (met name ook in de zestiende en zeventiende eeuw) een veelheid aan tradities heeft gecreëerd die zo krachtig zijn dat nog in het begin van de eenentwintigste eeuw een serieuze wetenschappelijke publicatie het licht kon zien onder de even verleidelijke als feitelijk onjuiste titel *Wassenaer, de oudste*. Opnieuw mis ik een naam in de bibliografie van *Heren van stand*: de Britse historicus Eric Hobsbawm met zijn paradigmatische publicaties over *invented traditions*.²⁹ Passen Bourdieu en Hobsbawm niet in een boek dat zich uitdrukkelijk als 'Nederlandse' adelsgeschiedenis presenteert, of was het beleid van de redactie om de theoretische achtergronden van de gekozen zwaartepunten impliciet te laten? Het wordt in het woord vooraf

niet duidelijk en een samenvattend nawoord ontbreekt. Ik denk dat indien en voorzover de redactie van *Heren van stand* kansen heeft laten liggen, deze op het gebied van de theorievorming hebben gelegen. Een doorlopende inkadering van de uiteenlopende onderwerpen in termen van sociaal, cultureel, politiek en spiritueel kapitaal (Bourdieu), maar meer nog in een *grand narrative* van geconstrueerde tradities (Hobsbawm) had niet alleen voor een wat steviger rode draad kunnen zorgen, maar het boek ook boven het peil van een multidisciplinaire bundel kunnen uittillen tot een meer afgerond en paradigmatisch geheel.

Een en ander neemt niet weg dat de afzonderlijke auteurs elk voortreffelijk werk hebben geleverd. Het belang van het tweede deel blijkt wanneer we het vergelijken met eerdere studies over dezelfde periode: Van Nierops 'revisionistische' geschiedschrijving van de Hollandse adel uit 1984, maar ook de negen jaar eerder verschenen biografie 'Johan van Duvendoorde en Woude (1547-1610), heer van Warmond, admiraal van Holland' door A.G. van der Steur. Van Nierops conclusies over een adel die zich in de zestiende en zeventiende eeuw zeer goed wist te handhaven en zich tegelijkertijd steeds nadrukkelijker voor buitenstaanders afslot, stelen voor een aanzienlijk deel op gegevens omtrent de Duvendoordes. Zijn baanbrekende studie is echter in zeer grote thematische lijnen opgezet en de persoonlijke noot komt maar hier en daar (en dan in anekdotische vorm) aan bod. Zo had Van Nierop bijvoorbeeld geen oog voor 'de mens Johan van Duvendoorde' zoals die in het laatste gedeelte van Van der Steurs biografie optreedt en kreeg Van der Steur zelfs geen plaats in Van Nierops literatuurlijst. Van Nierop gaat eveneens voor-

bij aan het zelfbeeld en de bijbehorende *invented traditions* van zijn onderwerp. Bij Groenveld krijgen deze niettemin de plaats die hun toekomt en wordt de sleutelrol duidelijk van de gedeeltelijk apocriefe kronieken en historiën van Cornelis Aurelius, Dirk Woutersz, P.C. Bockenberg en D.F. Hagens bij de renaissance van de ‘nieuwe’ Wassenaers: de Warmonds, Duvendoordes en Obdams, allen stammend uit de jongere, ‘Duvendoordse’ tak. Veelzeggend is het zeventiende-eeuwse schilderij van de Brittenburg bij Katwijk, dat samen met twee gevelstenen de plaats van kasteel Duivenvoorde als ‘rechtsvolger’ van de oude Wasenaarse burcht moest onderstrepen.³⁰ Dat het ook hierbij om een voorname ‘vorm van investering’ ging, was Van Nierop blijkbaar ontgaan.³¹ Op dit punt getuigt *Heren van stand* ook van een nuttige samenwerking tussen de schrijvers van het eerste en tweede deel. De lezer mag echter zelf uitzoeken of bijvoorbeeld de ‘kroniek uit de tweede helft van de zestiende eeuw’, waaraan het eerste deel een verslag van het eerste oudheidkundig onderzoek aan de Brittenburg (in 1520 door heer Jan (II) van Wassenaar) ontleent, dezelfde kroniek is ‘van kort na 1525 [...] over *Den oorspronck ofte beginsel ende generacie der bainreheeren van Wassenaer*’, waaraan het tweede deel refereert.³² De grote verschillen in de door de beide mediëvisten in deel I en de modern-historicus in deel II gehanteerde paradigma’s komen bovendien tot uiting in de rubrieken waaronder deze gegevens worden opgevoerd: ‘Juristerij en genealogie’ in deel I, ‘Geest en gevoel’ in deel II. De vraag rijst of ‘Humanisme en genealogie’ in het eerste geval de lading niet beter zou dekken, zeker in de context van Janses grote studie over ridderschap.³³ Het lijkt nu alsof

Van Gent en Janse met een boog om de ideeën- en mentaliteitsgeschiedenis heenlopen die door Groenveld met evenveel recht als verve wordt opgevoerd. Een en ander zal wel geen probleem vormen voor wie op voorhand gelooft in het ‘anders zijn’ van de Middeleeuwen en daarmee van de middeleeuwse geschiedwetenschap. Aan de even belangrijke vraag naar verbindende lijnen tussen middeleeuwse en nieuwe geschiedenis wordt zo echter geen recht gedaan.³⁴

Vatten we de thema’s van deel I samen als ‘ridderschap en partijstrijd’, dan is voor het tweede thema niet alleen Van Gents eigen werk als paradigmatisch te beschouwen, maar ook dat van Brokken. In diens proefschrift draait het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten, in weerwil van uitvoerig prosopografisch onderzoek dat een en ander in een ruimere context plaatst, nog altijd voor een stevig deel om de opkomst van de ‘Duvendoordse clan’ rondom Willem (Snikkerieme) van Duvendoorde.³⁵ In een biografische schets achterin *Heren van stand* neemt Brokken andermaal de nodige afstand van dit beeld: ‘In feite is Willem van Duvendoorde niet de grote leider en inspirator van de Hoeken geweest waarvoor hij in de geschiedschrijving wel is gehouden. Aan zijn handelingen leren we hem kennen als een pragmaticus bij uitstek [...]. Daarnaast dient rekening te worden gehouden met het feit dat de steun aan de grafelijkheid ook eenvoudigweg een zakelijk karakter had.’³⁶

Hier ligt een mooi aanknopingspunt voor een uitweiding over de legendevorming die deze schatrijke edelman met zijn intrigerende bijnaam kennelijk heeft uitgelokt – al dan niet ten gevolge van eigen opzet. Noch Brokken noch Van Gent heeft echter oog voor zulke postmoderni-

teiten; Janse blijktens zijn boek over ridderschap wel. De drie onderzoekers hebben een prosopografische oriëntatie gemeen die, hoewel niet rechtstreeks herkenbaar in *Heren van stand*, niettemin de context van hun betoog van betrouwbare gegevens heeft voorzien. Uit die gegevens leiden Van Gent en Janse af, dat men zowel in de Henegouwse en Beierse tijd als onder de Bourgondiërs voortdurend om de gunst van de graaf dong. De oudere tak van de heren van Wassenaar, vanaf de veertiende eeuw tevens burggraven van Leiden, was in de Beierse tijd langs partijlijnen gespleten geweest. In de vijftiende en zestiende eeuw vonden ook zij niettemin hun schoondochters en -zoons in de hoge Bourgondische adel. De Duvendoordes zakten daarentegen af tot het 'ridderlijk leven van modale edelen', waaraan zij pas na en dankzij de Opstand in 1568 wisten te ontstijgen. Hoewel zij nooit het Leidse burggraafschap hebben bekleed, spiegelden zij zich sindsdien tot in de kleinste details (tot en met de vierdeling van hun wapen met dat van de burggraven) aan de inmiddels uitgestorven oudere tak. Hoe deze heraldische pretentie zich in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw in geïllustreerde familiechronieken en tegelijkertijd, min of meer los daarvan, op wapenborden en -glazen ontwikkelde, is een afzonderlijke studie waard.³⁷ In *Heren van stand* duikt dit beeldmateriaal hier en daar wel op, maar de schrijvers verzuisen er een grotere lijn in aan te brengen. Dit brengt mij op een klein punt van kritiek op de beeldredactie: waarom is de fantastische zeventiende-eeuwse wapenkwartierstaat op pagina 154 en bijvoorbeeld ook het portret van Liesbeth van Duvendoorde op pagina 71, de oudste contemporaine afbeelding van een lid van de familie, niet in kleur afgedrukt?

En waarom ontbreekt een biografie van deze dame van stand?³⁸

Van de vier delen wekt het derde aanvankelijk nog het meest de indruk van een 'veredelde' genealogie. De gebeurtenissen worden met vaart en verve verhaald, maar de vele takken en namen halen die vaart er bij het lezen weer enigszins uit. Het was wellicht ook dienstiger geweest wanneer de schat aan archiefgegevens waaruit hier een nuttige keuze is gemaakt, ofwel was gerangschikt per tak van de familie, ofwel per kasteel ('en zijn bewoners'). De door Aalbers gevolgde tweesporenaanpak gaat af en toe ten koste van het detail en het leesplezier, maar zeker niet ten koste van de wetenschappelijke scherpte en in dat laatste opzicht zijn er ook fraaie observaties. De redactie heeft er mijns inziens wel goed aan gedaan om bij de biografische schetsen achterin het boek naar verhouding veel plaats in te ruimen voor Van Wassenaers uit de betreffende periode. Daarmee wordt althans voor een deel aan de zojuist gememoreerde bezwaren tegemoetgekomen. De schetsen zijn wel van wisselende kwaliteit. Die van Agnes van Wassenaer Obdam (1635-1698) en Arent (IX) van Wassenaer van Duvendoorde (1669-1721) smaken naar meer; die van Willem (1712-1783) en Willem Lodewijk (1744-1833) van Wassenaer blijven op grotere afstand dan historisch gesproken nodig of wenselijk zou zijn. Na lezing van het derde deel beklijft enigszins het gevoel dat het doek voor deze generaties in 1795 is gevallen nog voor zij zich goed en wel hebben laten kennen.

Wanneer het doek weer opgaat voor het vierde en laatste deel, lijkt het toneel bij de eerste aanblik een nog grotere wirwar van personen en huwelijken dan in het voorgaande. Maar al snel wordt Kuipers

eigen aanpak zichtbaar: een reeks zorgvuldige portretten van een handvol leden van één enkele tak (Van Wassenaer van Catwijck), die zich in de negentiende en twintigste eeuw ieder op hun eigen wijze ontwikkelden en onderscheidden. De schrijver heeft onlangs in dit jaarboek zijn onderzoeksprogramma (door hem aangeduid als ‘de historische etnografie van de adel’) en de bijbehorende paradigma’s als volgt voorgesteld: ‘met als gidsen Bourdieu en Weber de raadselachtigheid van het van adel zijn in moderne tijden te ontsluiëren.’ De methode van deze tak van etnografie heeft weinig meer te maken met de klassieke ‘participerende observatie’, maar des te meer met problemen van identificatie en empathie (*Einfühlen*). Cruciaal is hierbij de vraag naar de gewenste mate van wetenschappelijke distantie. Kuiper verwijst hiertoe naar de categorieën *experience-near* en *experience-distant*, ontworpen door de antropoloog Clifford Geertz en door de historisch-socioloog Johan Goudsblom samengevat als het ‘wij-perspectief’ en het ‘zij-perspectief’. Dit laatste betekent geenszins dat een niet-adellijke onderzoeker niet vanuit een wij-perspectief over een adellijk onderwerp zou kunnen schrijven, maar wel dat onderwerpen als ‘identiteit’ en ‘sociaal kapitaal’ een afstandelijker aanpak vereisen dan een verkenning van de *inner worlds of meaning and practice* waarmee de Nederlandse adelscultuur zich in de afgelopen eeuwen heeft gedefinieerd en instandgehouden.³⁹ Kuiper is in deze verkenning overtuigend geslaagd, zelfs beter dan sommige biografen achterin het boek. De trefwoorden voor de door hem beschreven *inner worlds* zijn achtereenvolgens ridderschap, christelijke politiek, spiritualiteit en ten slotte de identificatie met de geschiedenis en traditie van de eigen

familie, die Kuiper in het verhaal van de ‘doodgewone baron’ A.J.O. (Otto) van Wassenaer van Catwijck onderkent als ‘het meest aristocratische in zijn persoonlijkheid’. Het vierde deel eindigt met diens begrafenis te Katwijk.

Kort samengevat vind ik dat in het eerste en het derde deel van *Heren van stand* (en in enkele van de biografieën achterin) het zij-perspectief overheerst, terwijl mij in het tweede en het vierde deel het wij-perspectief treft. Dit zou in theorie kunnen berusten op bewuste keuzes door de onderscheiden auteurs en zou dan nog in een of andere vorm in het voor- en nawoord kunnen worden verantwoord. Meer waarschijnlijk is dit waarneembare verschil in perspectief echter een bijproduct van de keuze van deze schrijvers voor bepaalde perioden en paradigma’s. In hoeverre leveren deze uiteenlopende paradigma’s en perspectieven nu een voorbeeldige adelsgeschiedenis op? Ik vind dat het grondige en kritische onderzoek van deze auteurs en de fraaie vorm waarin dit voor een ontwikkeld, maar toch vrij breed publiek beschikbaar is gemaakt, zonder meer navolging verdient. Het feit dat *Heren van stand* alweer geruime tijd bij de uitgever is uitverkocht, zegt iets over de behoefte aan dit soort publicaties. Het zou de eenheid en de diepgang van een nieuwe adelsgeschiedenis van deze omvang echter ten goede komen, wanneer vooraf overeenstemming kan worden bereikt over de te hanteren paradigma’s en perspectieven – en dus niet alleen over perioden en personen. In nog een ander opzicht mag *Heren van stand* voorbeeldig worden genoemd. Te vaak gaan geschiedkundigen nog voorbij aan de simpele waarheid dat niet alleen zorgvuldig geschreven teksten, maar vooral ook goed gekozen en gepresenteerde beelden tot een geslaagde kennisoverdracht en dus tot

navolging uitnodigen. De heren historici (en bij de biografen een enkele dame) die voor dit boek hebben getekend, hebben zich in dit opzicht voorbeeldig en naar hun stand gedragen.

Kees Kuiken

- ¹ A. Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late Middeleeuwen* (Hilversum, 2001).
- ² A.J. Brunt, ed., *Inventaris van het huisarchief Twickel, 1133-1975* (Delden, 1993).
- ³ G.M. van Aalst, *Regesten van het fonds Wassenaer in het huisarchief Twickel, 1222-1599* ('s-Gravenhage, 1998).
- ⁴ Altfrid, 'Vita Sancti Liudgeri', *Monumenta Germaniae Historiae, Scriptores* XV-I, 63-79. De oudste stukken over het bezit van de abbdij staan in R. Köttschke, ed., *Die Urbare der Abtei Werden a.d. Ruhr* (Bonn, 1906).
- ⁵ J.G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299* ('s-Gravenhage-Haarlem, 1971) 246 nr. 13; J.C. Kort, *Het archief van de graven van Holland, 889-1581* ('s-Gravenhage, 1981). De oudste overgeleverde delen van dit archief zijn vier zogenaamde koningsoorkonden waarvan de oudste uit 889 dateert (voor de overlevering zie A.C.F. Koch, e.a., *Oorkondenboek van Holland en Zeeland tot 1299* (4 dln.; 's-Gravenhage, 1970-1998) I, nrs. 21, 28, 40, 55).
- ⁶ Huisarchief Twickel, Delden, inv.nr. 6091a (G.J. ter Kuile, *Oorkondenboek van Overijssel* (6 dln.; Zwolle, 1963-1969) I, nr. 53).
- ⁷ Van Aalst, *Regesten*, nrs. 1, 2.
- ⁸ Kort, *Wassenaer, de oudste*, 24-25. De oudste bewaarde inventaris van het huis- of heerlijkheidsarchief Warmond (nu in het Gemeentearchief Leiden) is omstreeks 1600 opgesteld door Johan van Duvenvoorde (aldaar inv.nr. 555; zie ook Kort, *Wassenaer, de oudste*, 32). Van Duvenvoorde vond als oudste charter een gezegelde leenbrief uit 1354 (lees: 1359) van Dirk van Wassenaer, burggraaf van Leiden, voor heer Jacob van den Woude (nu inv.nr. 651). Het huisarchief bevat thans als oudste charter een vidimus uit 1357 van een koopbrief uit 1327 (inv.nr. 293). De brief zelf (verkopers: burggraaf Dirk van Leiden en Jacob van den Woude) berust in het Nationaal Archief (Archief Leeuwenhorst, ongenummerd charter d.d. 1327; zie ook A.G. van der Steur, 'Johan van Duvenvoorde en Woude (1547-1610), heer van Warmond, admiraal van Holland', *Hollandse studiën*, VIII (1975) 239). Het bewaarde archief van de familie Van (den) Woude, heren van Warmond, blijkt dus ouder dan het fonds Duvenvoorde, maar jonger dan het fonds Wassenaer.
- ⁹ Van Aalst, *Regesten* nr. 8; Kort, *Inventaris van het archief van de familie Wassenaer van Duvenvoorde*, inv.nr. 25.
- ¹⁰ Zoals De Gavre: *Nederland's Adelsboek*, LXXXIII (1993) 141-145; E. Warlop, *The Flemish nobility before 1300* (Kortrijk, 1976) 803-819.

- ¹¹ *Nederland's Adelsboek*, LXXIX (1988) 595-596.
- ¹² *Nederland's Adelsboek*, LXXXI (1990-1991) 41; M.A. Beelaerts van Blokland, 'De afstamming van het geslacht Cammingha. Een familieverhaal en de feiten', in: *Liber amicorum Jhr. Mr. C.C. van Valkenburg* ('s-Gravenhage, 1985) 27; P.N. Noomen, 'De familie Cammingha in de Middeleeuwen: haar relatie met de stad Leeuwarden en haar positie in Oostergo', *Leeuwarder historische reeks*, VI (1997) 10-98, met name schema's 1 en 4 en de bijlagen.
- ¹³ Volgens A.W.E. Dek, *Genealogie van het vorstenhuis Nassau* (Zaltbommel, 1970): Walram (of Walraven) I van Nassau.
- ¹⁴ *Nederland's Adelsboek*, LXXXVII (1998) 319-322; *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* I, nr. 92; L.J. van der Klooster, 'Over de herkomst van de Van Wassenaers en de Van Raephorst'en en van Jacob burggraaf van Leiden', *De Nederlandsche leeuw*, C (1983) 175-194.
- ¹⁵ Zie ook K. Kuiken, 'Heren van stand', *De Nederlandsche leeuw*, CXVIII (2001) 591-593.
- ¹⁶ W.Tsj. Vleer, *De Friese Wassenaars* (Drachten, 1963) 55; zie ook K. Kuiken en A. van Poelgeest, 'Bonteman alias Wassenaar. Fictie en verbeelding van een 16de-eeuwse migrantenfamilie', *De Nederlandsche leeuw*, CXVIII (2001) 670-671, 684-685.
- ¹⁷ Gedrukt als regesten in Kort, *Wassenaer, de oudste*, Bijlage A.
- ¹⁸ Kort, *Wassenaer, de oudste*, 45; zie met name aldaar Bijlage B.
- ¹⁹ C. Hoek, ed., op cd-rom ('Publicaties' op www.onsvoorgeslacht.nl) en in druk (*Ons voorgeslacht*, XXXIII (1978)).
- ²⁰ Janse, *Ridderschap*; M.J. van Gent, 'Pertijelike saken'. *Hoeken en Kabeljauwen in het Bourgondisch-Oostenrijkse tijdperk* ('s-Gravenhage-Haarlem, 1994).
- ²¹ H.F.K. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* (Amsterdam, 1990²).
- ²² Y. Kuiper, *Adel in Friesland 1780-1880* (Groningen, 1993).
- ²³ Deze antropologische benadering is door Ch. Shore gedefinieerd als: 'to explore inner worlds of meaning and practice that define and sustain elite cultures' (aangehaald door Y. Kuiper, 'Naar een antropologie van adellijke identiteitsvorming. Een beschouwing over Ursula den Tex' Anna baronesse Bentinck 1902-1989. Een vrouw van stand', *Virtus*, X (2003) 182).
- ²⁴ Kop boven een postuum in *Villa d'arte*, V (2000) gepubliceerd interview met Mr. Dr. A.J.O. baron van Wassenaer Catwijck (1930-1996), aangehaald in: Y. Kuiper, 'Van heerlijkheid naar familiestichting. De Van Wassenaers (Van Catwijck) in de 19e en 20e eeuw', in Brokken, ed., *Heren van stand*, 243.
- ²⁵ T. Kuhn, *De structuur van wetenschappelijke revoluties* (Meppel-Amsterdam, 1979) 10.
- ²⁶ Van Nierop, *Van ridders tot regenten*; C. Schmidt, *Om de eer van de familie. Het geslacht Teding van Berkhout 1500-1950: een sociologische benadering* (Amsterdam, 1986).
- ²⁷ Zie bijvoorbeeld H.G.A. Obreen, *Geschiedenis van het geslacht Van Wassenaer* (Leiden, 1903); de artikelen van W.A. Beelaerts van Blokland, in *De Neder-*

- landsche leeuw tussen 1908 en 1935; H.A. van Foreest, *Het oude geslacht Van Foreest 1250-1570* (Assen, 1950)
- 28 Van hem verscheen ook in het Nederlands: *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (Amsterdam, 1989).
- 29 Zie met name E. Hobsbawm en T. Rangers, ed., *The invention of tradition* (Cambridge, 1983).
- 30 Afbeelding in Brokken, ed., *Heren van stand*, 133, 134. Een van de gevelstenen zou een vervalsing zijn (*ibidem*, 135). Over de Brittenburg (of Brettenburg?) recent L. Kallenborn, 'Op zoek naar Maria van Duvenvoorde', *De Nederlandsche leeuw*, CXXI (2004) 186-189.
- 31 Van Nierop, *Van ridders tot regenten*, 194. Met name in de door Van der Steur vereeuwigde 'admiraal Warmond' gingen interesse en investeringen in de familiegeschiedenis en legendevorming van buitenaf (zijn vermeende optreden tegen de Armada in 1588) samen (A.G. van der Steur, aangehaald door S. Groenveld, 'Terug naar Wassenaar. De stijging van de Duvenvoirdes (1523-1665)', in: Brokken, ed., *Heren van stand*, 102, 134).
- 32 M.J. van Gent en A. Janse, 'Van ridders tot baronnen. De Wassenaers in de Middeleeuwen (1200-1523)', in Brokken, ed., *Heren van stand*, 59; S. Groenveld, 'Terug naar Wassenaar', 134. In beide gevallen gaat het om het zogenaamde 'voorst Haags handschrift' (Koninklijke Bibliotheek, Hs 131 G 31), kort beschreven in Janse, *Ridderschap*, 286.
- 33 Janse, *Ridderschap*, 282-289 ('Humanisten en oudheidkundigen').
- 34 Zie M. Stoffers, ed., *De Middeleeuwse ideeënwereld* (Heerlen-Hilversum 1994) 9-27 en J. Heinzle, *Modernes Mittelalter. Neue Bilder einer populären Epoche* (Frankfurt-Leipzig 1994) 9-13.
- 35 H.M. Brokken, *Het ontstaan van de Hoekse en Kabeljauwse twisten* (Zutphen, 1982), met name hoofdstuk IV.
- 36 H.M. Brokken, 'Willem (Snikkerieme) van Duvenvoorde', in: idem, ed., *Heren van stand*, 249.
- 37 Van mijn hand, te verschijnen in een van de komende jaargangen van *De Nederlandsche leeuw*.
- 38 Zie het portret van Maria van Duvenvoorde (1566-1606); Kallenborn, 'Op zoek', 177-178.
- 39 Kuiper, 'Naar een antropologie', 167-168, 182-183.

DE VAN DEDEMS EN HUIS DEN BERG

A.J. Mensema, *De havezate Den Berg te Dalfsen: een adellijk huis en zijn bewoners* (Zwolle: Waanders, 2004, 96 p., ill.)

Op de zuidoever van de Overijsselse Vecht, in de buurschap Millingen bij Dalfsen, ligt sinds jaar en dag een buitenplaats vanouds genaamd Den Berg, waarvan hoofd- en bijgebouwen tegenwoordig een deels achttiende-, deels negentiende-eeuws aanzien hebben. Het goed had reeds lang de status van havezate, toen het in 1703 verkocht werd aan luitenant-kolonel Willem Jan van Dedem. Dat dit vorig jaar drie eeuwen geleden was, vormde voor de in 1985 tot stand gekomen Van Dedem-Den Berg Stichting aanleiding de ons binnen de Werkgroep Adelsgeschiedenis zo goed bekende heer A.J. Mensema opdracht te geven de geschiedenis van huis en bewoners te boek te stellen. De auteur kon daarbij terugvallen op omvangrijke archieven, in bewaring bij het Historisch Centrum Overijssel, afkomstig van Den Berg en van De Colckhof onder Heino. Het resultaat is een gedegen publicatie, die zeer aantrekkelijk oogt door de vele fraaie afbeeldingen, waaronder een groot aantal sfeervolle foto's van de Zwolse fotograaf Hans Westerink. Onder die foto's is er een van de hierna te bespreken koepelkamer. Bij het bekijken daarvan komt een vraag op. Links naast de schouw zit een heer wiens identiteit in het bijschrift niet wordt onthuld. Is het misschien de auteur Mensema? Zo ja, dan heeft hij kennelijk net als de grote filmregisseur Hitchcock zijn werk op een originele manier 'gesigneerd'.

Het eerste hoofdstuk maakt de lezer vertrouwd met de betekenis van begrippen als havezate en ridderschap en geeft een overzicht van de (vroegere) havezaten en belangrijke spiekers in het schoutambt Dalfsen. Daarna volgt een beschrijving van exterieur en interieur van het huis. Het tegenwoordige gebouw is groten-deels opgetrokken kort na de aankoop